

DIMENSIONS OF ADULT EDUCATION IN ROMANIAN PRE-SCIENTIFIC LITERATURE. SOME VIEWPOINTS INTO PERSPECTIVES

Magda-Elena Samoilă, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The theoretical fundamentals of the adult education in Romania are the result of a progressive process, of a set of ideas and concepts, structured on a time-basis. The tradition is a source of knowledge providing the grounds for the validation of the new acquirements, for development, innovation, while generating contradictions and antinomies through decontextualization. The work is based on the qualitative research, the data selection method being the historical research, using the documentary analysis technique. We shall use specific organization and classification ways for the data acquired from the study of the Romanian pre-scientific literature. The educational research methodology highlights three types of historical research: research of the institutions, schools of educational thinking and of personalities; research of educational ideas; re-interpretation of historical data, insertion in distinct assemblies, generalization. The study shall take the form of a monograph of the pre-scientific literature that set down the grounds of adult education in Romania.

Keywords: adult education in Romania, pre-scientific literature.

Cunoaștere populară și cunoaștere cultă în literatura educațională din România

Încă de la primele etape ale formării limbii române până la primele scrieri literare, creațiile populare românești au constituit modalitatea fundamentală de conceptualizare artistică. Influența folclorului literar continuă să persiste în paralel cu evoluția literaturii culte, chiar mai mult, unele creații au cunoscut o dezvoltare deplină abia după apariția literaturii scrise: marile realizări ale eposului folcloric¹ se raportează la literatura secolelor al XVI-lea – al XIX-lea. Coordonată esențială a literaturii educaționale, folclorul românesc a dezvoltat pe parcursul timpului teme, idei, conceptualizări, de la cronicari la clasici și romantici, tradiționaliști sau moderniști, cu rol în dezvoltarea epistemică a educației adulților. În evoluția conceptului de *folclor*, termen propus de William Thoms, în 1846, se constată adoptarea unei terminologii eterogene, parte a semanticii "culturii populare". Vom utiliza în continuare sintagma *elemente de educație a adulților* pentru a defini aspectele empirice, manifestările incipiente având ca finalitate educația adulților². Stabilind importanța literaturii populare românești în sfera educației, Ștefan Bârsănescu (1937) apreciază că *opinia populară*, caracterizată printr-o mare asprime morală și națională, constituie o "forță vigilentă care previne și sancționează"³. Forme incipiente ale culturii populare românești sunt identificate de Nicolae Cartoian (1941), teoretician al literaturii române vechi, în manuscrisele călugărilor

¹ O analiză sistematică a *perspectivelor și modalităților de valorificare didactică a eposului folcloric* este realizată de Corneliu Goldu, 2008, în teza de doctorat cu același titlu, sub coordonarea științifică a lui Ioan Cerghit.

² Este vorba despre literatura secolelor XV – XVIII, începând cu activitatea școlilor mănăstirești care pregăteau deopotrivă tineri și adulți, fără a identifica în literatura analizată modalități distincte de conceptualizare a conținuturilor pentru cele două categorii; activitatea academiilor și a colegiilor domnești, în cadrul cărora sunt consemnate atât acțiuni de pregătire a tinerilor, cât și demersuri de instruire a corpului profesoral, însă informațiile sunt lacunare și nu consemnează manifestări instituționale distincte.

³ Ștefan Bârsănescu (1937, 2003), *Politica culturii în România. Studiu de pedagogie*, Ediția a doua, Editura Polirom, Iași, Prefață de Cramen Crețu, Cuvânt înainte de George Văideanu, p. 28.

copiști instruiți în școlile mănăstirești, la începutul secolului al XV-lea. Cartoian sistematizează astfel aceste contribuții: „în afară de textele Sfințelor Scripturi, atât de prețioase într-o vreme în care tipografia nu-și făcuse apariția la noi și în afară de cărțile necesare serviciului divin, s-au mai copiat în mănăstirile noastre *literatura populară dogmatică și ascetică*, care contribuia la întărirea credinței, *literatura apocrifă*, care satisfăcea curiozitățile călugărilor pentru atâtea chestiuni pe care Biblia le lăsa în întuneric, precum și o parte din *literatura distractivă a slavilor sud-dunăreni*”⁴.

O serie de conceptualizări au fost avansate de-a lungul timpului pentru a explica stadiile incipiente ale cunoașterii științifice: *cunoaștere preparadigmatică - noțiune caracteristică științelor exacte* (Kuhn, 1976), *cunoașterea naivă, ordinară* - pentru definirea contextului social (Moscovici, 1984) sau *pedagogia simțului comun* - care particularizează contextul educațional (Bârsănescu, 1941). În concepția lui Thomas Kuhn (1976), dinamica oricărei discipline științifice are la bază două etape distincte: *cercetarea bazată pe paradigmă*, o activitate cumulativă de rezolvare a problemelor, care lasă neatinsse fundamentele disciplinei (teoriile, faptele, valorile științifice, metodele și tehnicile fundamentale de cercetare); *revoluția științifică, prefacerea fundamentelor*, reprezintă o întrerupere a continuității, trecerea de la o formă de practică științifică la alta, diferită din punct de vedere calitativ⁵. Kuhn evidențiază importanța existenței unor *stadii timpurii, preparadigmatice* ale dezvoltării unei științe, care constituie criterii în *evoluția domeniului spre etapa de maturitate*. Serge Moscovici (1984) avansează necesitatea decriptării și înțelegerii unui *nou tip de cunoaștere* în procesul considerării științifice a unui domeniu: *cunoașterea naivă*. Ipostaziind aspecte ale *cunoașterii ordinare* și ale *cunoașterii logice*, din perspectiva *contextului social*, Moscovici consideră că opoziția între *gândirea standard* și *gândirea naivă* este mai puțin de ordin logic și mai mult de ordin social⁶. În același registru de analiză se încadrează afirmația lui Gaston Bachelard (1938) care, raportându-se la modalitatea de construcție a cunoașterii, apreciază că orice știință nu se definește doar în raport cu normele standard de științificitate, acceptate ca atare de comunitatea academică, ci *se raportează la propria preștiință pe care o neagă, prin diferențieri, detașări și controverse*.

În România, teoreticieni ai fenomenului educațional realizează delimitări între *cunoașterea sistematică* și *cunoașterea specifică simțului comun*. În acest registru de analiză, se înscriu contribuțiile lui Ștefan Bârsănescu (1941), Cezar Bîrzea (1998), Elena Joița (2009), care consideră elementele distinctive ale *cunoașterii preparadigmatice* (metafora, mitul, simțul comun), *obstacole epistemologice* care condiționează evoluția unei discipline către statutul de știință. Ștefan Bârsănescu (1941) include în *pedagogia românească preștiințifică*⁷ ansamblul izvoarelor identificate până în secolul al XVIII-lea. Cezar Bîrzea (1998) realizează o analiză sistematică a relevanței *cunoașterii preparadigmatice* în sistemul științelor

⁴ Nicolae Cartoian (1940), *Istoria literaturii române vechi, Vol. I, Dela origini până la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, p. 28-29.

⁵ Thomas Kuhn (1976), *Structura revoluțiilor științifice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, p.15.

⁶ *L'opposition entre la pensée standard et celle qui ne l'est pas, entre la pensée „naïve” de l'homme de la rue est moins de l'ordre logique ou l'organique que l'ordre social, en définitive* (t.n.); Moscovici, S., (1984), *Psychologie sociale*, PUF, Paris (3ème édition).

⁷ Ștefan Bârsănescu (1941) include în *pedagogia românească preștiințifică* primele manifestări educaționale instituționale - școlile mănăstirești - pedagogia românească scrisă, pedagogia umanistă și pedagogia secolului al XVIII-lea în *Istoria pedagogiei românești*, Societatea Română de Filosofie, București, pp. 15-51.

educației, considerând *mitul, metafora, opinia (simțul comun), reflecțiile personale, elemente constitutive ale cunoașterii preștiințifice*. Bîrzea pledează pentru conștientizarea și decelarea *obstacolelor epistemologice* care condiționează demersul de fundamentare a educației pe baze științifice. Apreciind că științele educației, debarasate de „reziduurile preștiințifice” și „purificate epistemologic”, oferă cele mai eficiente modalități de cunoaștere a individualității și invocând *teoria continuismului*, conform căreia *preștiința evoluează spre știință*, Bîrzea consideră cunoașterea paradigmatică rezultatul unei evoluții permanente, prin „conversiune naturală și progresivă a cunoștințelor preștiințifice”⁸. Bîrzea apreciază că în primele sale manifestări sociale, gândirea educațională era constituită din *sfaturi practice, cugetări personale, povestiri, parabole și maxime moralizatoare, conținuturi care îi conferă caracter difuz, lipsit de științificitate și rigoare*. Trecerea de la „mythos” la „logos” ia forma evoluției de la „simbol la semn”. Primul este concret și sintetic, comportă imagini și se realizează prin apel la afect. Celălalt este abstract, analitic și obiectiv, se exprimă prin concepte și standarde numerice.

La polul opus, *teza discontinuistă* enunțată de către Gaston Bachelard (1938) avansează teoria conform căreia cunoașterea științifică nu este obligată să asimileze cunoașterea ordinară, ci, prin rupturi epistemologice, știința se definește în opoziție cu propria istorie și preistorie, iar decizerea unei științe față de trecutul său preștiințific se face prin „filosofia lui nu”⁹. Hameline (1976) apreciază că înainte de a deveni opera oamenilor cultivați sau a savanților, pedagogia face obiectul *ideilor comune* pe care o epocă sau un grup le au asupra educației. Astfel, fondul de proverbe și aforisme din care se alimentează orice cultură reprezintă o importantă rezervă de idei pentru educație.

Elena Joița (2009) analizează schimbările de paradigmă în plan educativ, valorificând teoriile unuia dintre cei mai influenți filosofi ai științei, Thomas Kuhn. Considerând educația „domeniul de studiu al pedagogiei”¹⁰, autoarea pledează atât pentru aplicarea și verificarea paradigmelor generale, cât mai ales pentru abordarea paradigmelor derivate, de ordin metodologic și acțional. Elena Joița distinge trei etape în dezvoltarea pedagogiei ca știință „normală și matură”: *etapa preparadigmatică (preștiințifică), etapa paradigmatică (a științei normale), etapa postparadigmatică*. Joița plasează nivelul actual al dezvoltării pedagogiei în *faza de criză*, la începutul tranziției către redefinirea unei faze de normalitate, prin reformulări ale paradigmei și prin obținerea consensului comunității¹¹.

Elemente de educație a adulților în literatura populară românească

Literatura populară românească a fost analizată de-a lungul timpului din perspective diverse, derivate cel mai adesea din preocupările aplicative ale unor teoreticieni sau școli de gândire: din *perspectivă filologică*, în scopul evidențierii complexității epistemice și lingvistice a culturii populare; din *perspectivă sociologică*, ca modalitate de decriptare contextualizată a particularităților distinctive pentru anumite categorii sociale; din *perspectivă pedagogică*, în scopul stabilirii reperelor cu valoare educativă.

⁸ *Ibidem*, p. 32.

⁹ *Apud* Cezar Bîrzea, *Op. Cit.*, p. 33.

¹⁰ Elena Joița (2009), *Știința educației prin paradigme. Pedagogia „văzută prin alți ochi”*, Institutul European, Iași, p. 9.

¹¹ Elena Joița (2009), *Op. cit.*, p. 58.

Nicolae Cartoian (1941) încadrează în seria primelor opere populare românești, *literatura apocrifă din secolul al XVI-lea, dar și primele texte de literatură didactică din secolul al XVI-lea*. Concretizată în legende populare religioase¹², literatura apocrifă era accesibilă unui număr restrâns de persoane, nefiind recunoscută de autoritățile bisericești. Trecerea de la literatura *apocrifă* la cea *didactică* a fost ușor de realizat, apreciază Cartoian (1941), deoarece “literatura didactică de la începutul culturii noastre era alcătuită din texte în care maximele, elementele rudimentare de științe naturale precum și cele narative, legende și istorioare, au fost subordonate unor idei morale și religioase”¹³. În secolul al XVII-lea, *literatura didactică* era reprezentată prin două texte: *Fisiologul*¹⁴, având origini în Egipt, și *Fiore di virtù*, provenind din literatura Italiei medieval. În *Fisiologul*, prin redare metaforică, se realizează exprimarea simbolică a normelor educației de ordin moral și religios. La distanță de un secol, Dimitrie Cantemir valorifică, în *Istoria ieroglifică*, elemente din simbolistica *Fisiologului*. *Fiore di virtù*, text alcătuit din 34 de capitole, prezintă virtuți și vicii, dispuse simetric, asemeni ideii din *Fisiologul*, modalitate distinctă de accesibilizare a cunoașterii în textele medievale¹⁵.

În *Octoih mic* (1786), apărut la Iași, sunt identificate elemente de educație permanentă, cu rol în orientarea științei de carte. Redăm câteva din pildele *Octoihului*, din considerente ce țin de valoarea educativă a textului, dar și din rațiuni de estetică a creației populare: “Învățătura la un tânăr este cunună și înțelepciunea un enugolpiu de aur. Cât este învățătura de folositoare la cel ce o are, de vreme ce este fără de preț, că nimeni nu o poate vinde pe bani. Două feluri de oameni nu se îndestulează niciodată: cei ce încearcă învățătura, cei ce strâng avuția.”¹⁶

Problematica influenței folclorului în cultura românească este analizată de Lucian Blaga (1942), în *Trilogia culturii*, din dublă perspectivă: cea a stabilirii identității culturale și cea a *explicitării relației local – național și universal*. Propunând un simbolism spațial distinct pentru a conferi semnificații legăturii stabilită între *cultură* și *spațiu*, - europeanul, occidentalul, trăiește în sentimentul infinitului, câtă vreme orientalul, asiaticul, trăiește, în genere, în sentimentul peșterii sau al spațiului boltă¹⁷-, Blaga dezvoltă concepția potrivit căreia *spațiul* furnizează elemente de identitate și cunoaștere a *culturii* unui popor.

Stanciu Stoian și Petre Alexandru au o contribuție importantă în planul *evidențierii importanței pedagogiei populare în dezvoltarea gândirii pedagogice românești* în studiul *Pedagogie și folclor. Gândirea pedagogică a poporului, reflectată cu deosebire în proverbe și zicători*, apărut în 1978. Apreciind că în folclor pot fi identificate două aspecte educaționale cu posibilitatea valorificării, *epistemic* (concepția educațională folclorică) și *axiologic*

¹² Exemple de literatura apocrifă sunt textele apocrife din Codex Sturdzanus (*Apocalipsul Apostolului Pavel*) precum și *Legenda hagiografică a Sfintei Vineri*, ambele publicate de B. P. Hașdeu, în *Cuvinte den bătrâni*.

¹³ Nicolae Cartoian, *Op. cit.*, p. 71.

¹⁴ Manuscrisul cel mai vechi al *Fisiologului* este copiat în 1693, la Brașov, de Costea Dascălul de la Biserica Șcheilor și a fost publicat în facsimile și transcriere latină, într-o publicație cu titlul *Cercări literare I*, București, 1934, p. 83-101.

¹⁵ Delimitarea specificului literaturii românești din secolele XV - VII în articolul publicat de Mariana Momanu și Magda-Elena Samoilă (2010), „*Elements of Continuous and Adult Education in the Romanian Literature and Institutions of the 15th-17th Centuries*”, în *Analele Stiințifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Seria Științe ale Educației (XV/2011)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

¹⁶ Facsimile în Bianu și Hodoș (1910), p. 314-315.

¹⁷ Lucian Blaga (1942), *Trilogia culturii*, s.e., București, p. 43.

(valențele educative ale folclorului)¹⁸, Stoian delimitează patru etape cu semnificație în dezvoltarea literaturii populare în spațiul românesc: *prima perioadă, romantică*, încadrată în intervalul 1848–1859, are drept notă predominantă *caracterul estetic* al abordărilor folclorice; cea de a doua, *etno-folcloristică, enciclopedică*, este caracterizată prin abandonarea caracterului estetic în favoarea celui enciclopedic; a treia etapă corespunde primelor patru decenii ale secolului al XX-lea, fiind perioada de *constituire a folclorului ca știință de sine stătătoare*, în timp ce ultima etapă, cea contemporană, este caracterizată prin *aparitia unui folclor nou*, fundamentat pe noile dimensiuni ale vieții sociale și spirituale¹⁹. Stoian stabilește legături între *pedagogia folclorică și tradiție*. Apreciind că *folclorul este o ramură a tradiției populare, dar și concretizarea acesteia*, Stoian definește folclorul drept „totalitatea producțiilor artistice populare, nu știința acestora”²⁰. Stoian distinge un ansamblu de trăsături care individualizează folclorul în raport cu alte dimensiuni ale literaturii: *oralitatea* (în secolul al XIX-lea, perioadă în care debutează campaniile de alfabetizare a maselor, devin evidente barierele între caracterul *popular* și cel *cult* al literaturii); *strânsa legătură cu aspectele vieții sociale*; *originea* (individuală sau colectivă); *caracterul enciclopedic*; *caracterul istoric*; *permanența*.

Concepția *permanenței tradiției și a folclorului* o regăsim la Dumitru Stăniloae (1940) care, în articolul *Creștinism și naționalism*, apreciază că (...) “istoria unei tradiții nu e o schimbare continuă și treptată a întregului; rămâne ceva și anume ceea ce-i mai esențial, care nu se schimbă în cursul istoriei unei comunități identice cu sine însăși: puterea ei de *rezistență față de curgerea vremii*”²¹.

Problematica înțelegerii literaturii populare, din perspectiva cunoașterii și valorizării diversității culturale este abordată și la nivelul unor structuri externe, UNESCO fiind forul care propune cunoașterea *culturii populare* ca parte a *educației pentru interculturalitate*. În 1994, este inițiat proiectul *Participarea tinerilor la păstrarea și dezvoltarea Patrimoniului Planetei*, în 1995, se desfășoară primul *Forum al Tineretului pentru Patrimoniul Planetei*, iar 2008 este considerat *Anul european al dialogului intercultural*.

Concluzii

Apreciem semnificativă sintetizarea abordărilor de acest tip în delimitarea etapelor de evoluție a educației adulților spre starea de „maturitate științifică”, din considerente de ordin epistemic. Pe de o parte, conținutul teoretic enunțat contribuie la încadrarea elementelor de educație a adulților identificate în cultura populară românească într-un parcurs evolutiv firesc, fundament pentru numeroase și variate conceptualizări contemporane din domeniu, pe de altă parte, conștientizarea și semnificarea contextualizată a elementelor de educație a adulților identificate în textele folclorice reprezintă reper în procesul de individualizare și stabilire a identității disciplinare a domeniului.

¹⁸ Stanciu Stoian și Petre Alexandru (1978), *Pedagogie și folclor. Gândirea pedagogică a poporului, reflectată cu deosebire în proverbe și zicători*, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 7.

¹⁹ *Idem*, p. 37.

²⁰ *Idem*, p. 16.

²¹ Dumitru Stăniloae (1940), “Creștinism și naționalism” în *Telegraful român*, anul LXXXVIII, nr. 40, p. 1.

Acknowledgement: Realizarea studiului a fost susținută de către Departamentul de Cercetare Interdisciplinară. Domeniul Socio-Uman, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

REFERENCES:

ADAMESCU, Gheorghe (1910), *Mémoire sur l'éducation populaire en Roumanie présenté au 3-e congrès international....1910*, Congrès International de l'Éducation Populaire, Bruxelles, 30 august.

ASHTON, S. (2010), *Authenticity in adult learning*, în „International Journal of Lifelong Education”, vol. 29, no. 1, pp. 5-7;

BÂRSĂNESCU, Ștefan (1937, 2003), *Politica culturii în România. Studiu de pedagogie*, Ediția a doua, Editura Polirom, Iași, Prefață de Cramen Crețu, Cuvânt înainte de George Văideanu.

BÂRSĂNESCU, Ștefan (1941), *Istoria pedagogiei românești*, Societatea Română de Filosofie, București.

BIANU, Ion, Nerva Hodoș (1912), *Bibliografie românească veche, 1508-1830 (BRV)*, Tom III, Fasc. I-II, 1809-1817, Ediția Academiei Române, București, Atelierele Socec.

BIANU, Ion, Nerva Hodoș (1910), *Bibliografie românească veche 1508-1830 (BRV)*, Tomul II, Edițiunea Academiei Române, Atelierele Socec, București.

BLAGA, Lucian (1942), *Trilogia culturii*, s.e., București.

CARTOJAN, Nicolae (1940), *Istoria literaturii române vechi, Vol. I, Dela origini până la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București.

CARTOJAN, Nicolae (1942), *Istoria literaturii române vechi, Vol. II, Dela Matei Basarab și Vasile Lupu până la Șerban Cantacuzino și D. Cantemir*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București.

CHAMPY, Philippe, Christiane ETEVE (2005), *Dictionnaire encyclopédique de l'éducation et de la formation*, 3ème Edition, Paris.

JOIȚA, Elena (2009), *Știința educației prin paradigme. Pedagogia „văzută prin alți ochi”*, Institutul European, Iași.

IMEL, S. (1989), *The field's literature and information sources*, în B.S. Merriam și P. M. Cunningham (Eds.), „Handbook of Adult and Continuing Education”, pp. 134-146, Jossey Bass, San Francisco.

IORGA, Nicolae (1940), *Istoria literaturii române vechi, Vol. I, Dela origini până la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București.

MOMANU Mariana, Magda-Elena Samoilă (2010), „*Elements of Continuous and Adult Education in the Romanian Literature and Institutions of the 15th-17th Centuries*”, în *Analele Stiințifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Seria Științe ale Educației (XV/2011)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

MOSCOVICI, S., (1984), *Psychologie sociale*, PUF, Paris (3ème édition).

NECULAU, Adrian (2004), *Educația adulților. Experiențe românești*, Polirom, Iași.

STANCIU, Stoian, Petre Alexandru (1978), *Pedagogie și folclor. Gândirea pedagogică a poporului, reflectată cu deosebire în proverbe și zicători*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

STĂNILOAE, Dumitru (1940), “Creștinism și naționalism”, în *Telegraful român*, anul LXXXVIII, nr. 40.

STĂNILOAE, Dumitru (1992), *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, Editura Scrisul Românesc, Craiova.

KUHN, Thomas (1976), *Structura revoluțiilor științifice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.